

BARÁZDÁKTÓL TÁVOLODVA

[DOI 10.35402/kek.2022.3.3](https://doi.org/10.35402/kek.2022.3.3)

Absztrakt

A strukturális kényszerek általánosan fejtik ki hatásukat, mégis a kontextusok eredményezik azokat a mintázatokat, melyekben – akár az identitás felszakadása nélkül – plurális habitusokkal él egy személy. A népi hatalom éveiben szocializálódott beszélgetőtársam önreprezentációja bővelkedik az egyéni érvényesülés fordulataiban és helyszíneiben. Státuszából fakadóan, lokális szinten, kezdeményező szerepe volt mindennek, ami paraszttalanítás: a tradicionális paraszti tudás lecserélésében, új munkaformák szervezésében, életvezetés- és élettér megváltoztatásában. Mindezt meggyőződéssel, kétségek nélkül tette... – az eredmény nem maradt el.
Kulcsszavak: szocialista termelő-szövetkezet, kollektíva, új munkaformák, plurális habitus.

Abstract

Structural constraints have a general impact, yet contexts result in patterns in which a person lives with plural habitus, without a rupture of identity, even. The self-representation of my interlocutor, who socialised during the years of "popular power", abounds in the twists and turns of individual self-assertion. Due to his status, at a local level, everything that was depeasantisation had an initiating role: in replacing traditional peasant knowledge, in organizing new forms of work, in changing the way of life and living space. He did all this with conviction, no doubt ... the result was achieved.
Keywords: socialist producers' cooperative, collective, new forms of work, plural habitus.

Olyan paraszti származású személy életútjával ismerkedünk meg a következő esettanulmányban, aki nyertese volt a kollektivizálásnak, azaz személyes adottságain túl ehhez a történéshez kapcsolhatja sikeres életpályáját. Ezzel mintegy igazolja, hogy ugyanazon kontextus, strukturális hatás miként vált ki különböző diszpozíciókat a kor aktoraiból. Ami az egyik szereplőnek megsemmisüléssel fenyegető

trauma, más számára egyéni képességeinek teret adó mobilitási lehetőség, amivel meggyőződése szerint a közösségét is tudatosan és reflektáltan szolgálja. Fókuszban az emberi tapasztalatnak és emlékezetnek sajátos voltát látjuk, természetesen, végső igazságot esetében sem fogalmazhatunk meg. Személyisége, identitása – minden megpróbáltatás ellenére – adaptív válaszai következtében ép marad: székely-magyar paraszt, aki a jelenben, nyugdíjasként, háztáji állattartással foglalkozik, köztisztviselőnek örvend, véleményformáló gazdálkodó.

P. életpályájának szimbolikus reprezentációjában a paraszttalanítás 20. századi legnagyobb ideológiai, mentalitásbeli, társadalomtörténeti mozzanata sűrűsödik. Benne van minden, amit Mohay (2000) tipikusnak, kivételesnek, szocializációnak és önállósodásnak, történelmi fordulatnak, konfliktusnak, választásnak, mobilitásnak nevez. Keszeg (2001, 2005, 2014) több rendben értekezik a társadalomtudományi léptékű folyamatok átélésének élményéről, alulnézeti perspektívának tekinti önreprezentációs életpálya-kutatásaiban, melyekkel láthatóvá teszi az egyén érvényesülési lehetőségeit, stratégiáit a társadalomban.

A népi hatalom éveiben P. életútjában is a rendszer azon törekvése érvényesül, hogy nem csak a múlt mintaadó szereplőit szorítsa ki az új világból, hanem az eddigi hagyományos paraszti (szak) tudást is lecserélte, kiiktatta, könyvből tette tanulhatóvá, átformálva az életteret és -világokat. Ahogy az életútban látni fogjuk, a közös gazdálkodásban P-nek vezetőként kezdeményező szerepe volt az új típusú munkavégzésben (munkabrigádok, gépi erő, javítási-szerelési munkák), növénykultúrák meghonosításában (len, guli, vetett fű, vetőmag-termelés), ápolásában (gyomirtózás, permetezés), az állatgondozás formájában (tápszerek, mesterséges megtermékenyítés, kiállításokon való részvétel), talajgondozásban (művelés alá vont területek, szántás, műtrágyázás), munkaszervezésben (munkaelosztás, normakövetés, bérelszámolás, premizálás), nagyüzemi gazdálkodásban (fa feldolgozás, építőipar, kereskedelem). Ebben a szerepkörben, együttműködve a helyi intézményekkel, a település kulturális- és sportéletének, de még az infrastrukturális (villany- és úthálózat, gazdasági épületek) fejlesztésekre is

lehetősége nyílt. Nem túlzás arra következtetnünk, hogy a tsz vezetői a háztartások életvezetéséig hatva alakították át a társadalmi valóságot.

Kétségek nélküli optimizmus

Ezzel az interjúelemzéssel az a célom, hogy belülről megismerjem és ismertessem a kollektíva működésének világát annak hajdani vezetője szemével nézve. Az a valóság, amiről P. beszél, egészen különleges látásmódot hordoz arról a szervezetről, melynek megítélése – kíméletesen szólva is – ambivalens.

P. születési ideje 1946, a háború után vagyunk és a szocialista berendezkedés legelején. Előbbiről személyes élménye nem volt, már csak történeteket hallhatott róla, környezetében tapasztalta annak következményeit.

Gyergyóremetén jellegzetesnek mondható, hagyományos székely paraszti család az övé, melyben édesapja télen erdőn, nyáron mezőn dolgozott. A gyerek pedig kicsi korában megtanul szántani, vetni, aratni. Történetében, egy epizód kivételével, szót sem ejt további családtagokról, csak olyan életeseményeket sorol, szocializációs mozzanatok részletez, melyek a tanulmányi előmenetelével és a munkájával kapcsolatosak.

Szereplőm elkötelezetten, majdhogynem rajongva beszél tanulmányi és szakmai életútjáról. A családban szerzett tudást meghaladva, hivatásszerűen dolgozik a paraszti világ átalakításán, nincsenek morális gondjai az „öröksége” elvesztésével, megőrzésével. Nem köteleződött el ezek tisztelete mellett oly mértékben, hogy ez gátolná az önmegvalósításában, személyes ambícióinak kibontakoztatásában.¹ Elemi iskoláit helyben végezte, majd felvételizett Szárhegyre a Mezőgazdasági gépész iskolába. Ekkor már értett a gazdálkodáshoz. Vakációban erdőn dolgozott mint mérő, vagy fogatosként a kollektívában. „(...) úgy húsz éves koromban mezőgépész brigádos lettem”, „volt akkor a faluban összesen huszonnégy traktor”.

Szabadsága, a szabad lét kedvelése, mint generikus kód nem a származásából, hanem a profeszziójából fakad. Gyerekkorában harmonikusan

1 Ebben a helyzetben lappangó feszültségeket, ellentmondásokat a feloldhatatlan ellentétekkel, a kapcsolatok strukturális összetevőjeként „húzó-taszító” dialektikával magyarázza, melyek minden viszonyban benne lévő törekvések. Szerinte a kapcsolatokban rejlő ellentétek életre hívják egymást, tehát nem antagonisztikusak (Griffin 2001:168-180).

szocializálódott a csirába szökkenő szocializmus világában. Fiatalon, saját tulajdon nélkül élte át a kollektivizálást (1962), azt nem tekinti a szabadságba való beletaposásnak, egyszerűen tudomást vesz róla, narratívájában magától értetődőnek tekinti. A kollektivizálás után „*rohamos fejlődés volt, hét traktorral kezdte*” a helyi tsz a működését – számára ez a hangsúlyos részlet. A folytatásban pedig: 1964-ben elvégezte a szomszédos, szárhegyi iskolát, „*utána itt tevékenykedtem két évet a brigádban, huszonnégy traktor volt és cséplőgép*”.

A földtől való megfosztottság tőle nem vette el a lényegi elemet: egy életen át maradt a mezőgazdaságban, alkalmazkodott a helyzethez. 1966-ban elküldték Sáromberkére továbbképzőre, négy hónapig tanult ott, majd besorozták katonának. Leszerelése után, elmondása szerint „*visszajött a mezőgazdaságba*”. A maroshévízi szekcióhoz (részleghez) főnöknek helyezték ki, már nem brigád volt akkor. Itt 1969 augusztusáig dolgozott. Ekkor sikeresen felvételizett Nagyszébenbe mezőgépész mesteri iskolába. Elvégzése után Alfaluban szekciófőnök „*szűk fél évig*”, amikor „*hazahozták Remetére 1975-ben*”.

Folyamatos tanulási vágytól, belső és külső elvárástól vezérelve szerzett ismereteket a mezőgépészettről, a növénytermesztésről, állattenyésztésről. A biztosat jelentő munkahelyről meghatározott időre, két évre, Gyergyószentmiklósról megy az akkor alakult líceum géplakatos szakiskola részlegének első fokozatára oktató mesternek.²

Elődei foglalkozásai (a családtól távoli erdei munkák, a tutajozás), melyek bizonyos értelemben a kalandozásokhoz kapcsolódtak, különös képességek és készségek kifejlesztését és továbbadását teszik lehetővé számára. Nem született ezekkel a tudásokkal, hanem bizonyos elemeket természetesen, egyszerűen áttemel az új tudások megszerzése közepette. Nem esik abba a csapdába, hogy nem él az új lehetőségekkel, nem szerez új tudásokat. Nem a régi, örökölt családi virtusból akar megélni,

2 A szocialista berendezkedésű ország oktatáspolitikájának harmadik fordulópontjával esik egybe ez az életesemény. Az 1976/22-es törvény az oktatás, termelés, kutatás összekapcsolását szabályozta, amit a 28/1978-as törvénykiegészítéssel az oktatás nemzeti jellegű politikával egészítettek ki. Második ilyen jellegű reform volt a 11/1968-as törvény, ami kötelezővé tette a 10 osztályos oktatást, egyben bevezette a líceum (gimnázium) két fokozatát és meghonosította a szaklíceumi képzést. Az első fordulat az 1948. augusztus 3-i reformtörvény, mellyel felszámolták a felekezeti- és magán oktatást és az osztályharc eszméje vált központi elemmé (Keszeg 2014).

hanem minden helyzetben az értelmet keresve próbál boldogulni. A tanügyből pályát módosított a brassói építőipari trösztökhöz, ahol gépészmesterséget vállal és négy évet dolgozik. Innen visszahívják a ditrói SMA (mezőgép állomás) műhelyfőnökének a javítási osztályra, hat hónapig dolgozik ebben a munkakörben.

„Minden lett, aminek lenni kellett” elvvel vette tudomásul a rendszer teremtette elvárásokat és igyekezett megfelelni nekik. Amikor felkérték Gy. Á. főmérnökkel együtt, hogy vegye át mint elnök a remetei TSz -t, nem hezitált, „(...) nem volt új semmi, amikor TSZ elnök lettem. Már mindenfélit tudtam”. Családi mintából hozza az elvet, hogy „a földet nem hagyjuk paragon” semmilyen körülmény között.

Tudott, mert közben megtanulta, hogyan kell a kor elvárásainak megfelelően, rendszeresen elvégezni valamit, tudta, mire való az új eszköz. Történeteiben nem köszön vissza a kollektivizálás által szétvert közösség, annál inkább azok a kohéziós erők körvonalazódnak, melyekkel tovább tud haladni a szervezet, a munkát elvégző emberek pedig partnerek, akikért felelősséget érez és vállal. Nem azért, mert erre kéri a rendszerben, hanem ez szintén természetes felismerés számára. Nyolc évig, az 1989-es forradalomig volt Tsz-elnök. Ezt a részét az életének „(...) hogy volt, úgy volt, mindenki-senki se volt jó” gondolattal sommásan zárta le.

Nyugdíjazásáig további három munkahelyet váltott: farmfelelősi „szolgálatot vállalt” a csíkszeredai Havasi Gyepgazdálkodási Vállalatnál, ahol négy évig dolgozott kihelyezett területi felelősként Ditróban-Remetén, ekkor az állami cég csödbe ment. „Áthívtak és elmentem” erdésznek a gyergyói erdőgazdálkodási vállalathoz, itt nyolc évet volt alkalmazásban. Közben létrehozták a magánerdészeteket, váltania kellett, mert ezzel párhuzamosan felszámolták a körzeti állami erdészeti hivatalt. A helyi tejporgyár is csődvédelmet kért ez idő tájt, „ott omlott meg”, szerveztek egy őrző-védő céget, ahol három évet dolgozott, vigyázták az agonizáló üzem javait.³

Harminc kilométernél alig kicsivel nagyobb sugarú körben követhetjük az életútját. A narratívában mégis előjönnek azok a társadalmi, generációs, gazdasági jellemzők és kérdések, melyek a környező

falvakban nincsenek, egyedítik a remetei tsz-t, az ottan dolgozó embereket. Történetmesélésében ezeket indokolja egy-egy markáns jelzővel, fél mondat, nevetéssel.

Viszonylag sok (tizenegy) munkapontot említ, ahol munkaviszonya volt, de ő soha nem kereste a munkahelyet, mindig hívták, „oda szerelték”, ami rendre lehetőséget kínált számára. Csak „belenézett a napba” és az aktuális viselkedési formát alkalmazta, aszerint, ahogyan kellett viselkedni. Nevezhetjük alkalmazkodásnak, köpönyegforgatásnak, élelmességnek, de az ő szabadságérzetét, büszkeségét nem zavarják e történések, megőrzi integritását. Az érdeklő, mit sikerül megvalósítania. Mosolyog és dolgozik valamiért, ami neki is fontos, örömet-élgetélt okoz. Autonómia, szabadság olyan rendszer közepette, amikor tervutasítással kelt-feküdt az ember, vagy éppen a rendszerváltás (lét)bizonytalanságai gyötörték a mindennapjait. Nem vált apatikus-sá, nem a sorsot várja, motivált, van amiért naponta kimozdulnia.

Nem szemérmes, néha árnyaltan fogalmaz, ha érzi, hogy valami „nincs a helyén”, de ezeken a helyzeteken könnyedén átlép anélkül, hogy sérülne az egyéni ambíciója vagy a közösségi akarat. Azzal a bizonyossággal integrálódik benne e kettő, hogy ért hozzá, jól megoldotta a helyzetet, a problémát.⁴ Rekonstruált élethelyzeteiben csak a jó jött elő, amivel használt önmagának és a közösségének.

Munkaverseny

P. az 1980-as éveket töltötte a tsz élén, amikor a szocializmus és a román nemzetépítés kizárólagossága végletes formákat öltött. Nyelvében, intézményeiben, a hivatalos nyilvánosságaiban ellehetetlenített, megfélemlített volt az erdélyi magyarság, ezen belül a székelység, akiket „magyar nemzetiségű románok”-ként emlegetettek hivatalos orgánmok. A román gazdaság zsákutcában vergődött,

⁴ Az iskolákban, nem a tanórákon, hanem bentlakásokban egybezártan élő, eltérő környezetből érkező, de közös érdeklődésű diákok interakcióiban elsajátított magatartási modell ez. A demokratikus oktatási rendszer kínálta az osztályharcot elkerülő szereplőm számára a viszonylag hosszú tanulmányi életutat, mely részeként szakismeret-elsajátításra, román nyelvismeretre, kapcsolatok kiépítésére stb. nyílt lehetősége. Ezek összességükben mentalitásának és habitusának metamorfózisát eredményezik a változatos földrajzi, szociális regiszterekből verbuvalódott, huzamosan bentlakási együttéléssel kényszerültekkel együtt.

³ Szereplőnk a kor közbeszédében nem kis iróniával emlegetett „sokoldalúan fejlett szocialista embert” juttatja eszünkbe, akiben a mindenhez is értő szaktudást és munkaerőkölcsöt tisztelhetta a beosztottja, munkatársa. A hivatalos terminológiában a szakterületében elmélyült, munkamegosztásban szakosodott munkás típus az övé: „Muncitor productiv colectiv” (Constantinescu 1981).

a lakossági ételmiszer-ellátása állandóan akadozott, hiánnyal küszködött. Bárki, aki ezekben az időkben ételmiszeriparban dolgozott, minden más területen dolgozóval szemben előnyösebb megélhetési helyzetben volt. Ide tartozott a kollektíva is, mint ételmiszer-alapanyagot előállító, termelő egység.⁵ Bár a titkosszolgálat ezt is figyelte, de csak kivételes esetben lépett fel ellene, általános volt a „megélhetési korrupció”. Helyi szinten még hivatalban lévő magyar nemzetiségű vezető embereknek nem csupán az egyre irreálisabb tervek teljesítésére kellett gondjuk legyen, hanem a kisebbségi élet túlélési reflexeire, egység- és hagyomány-kultuszára is olyan formában, hogy számukra elkerülhetetlen volt a felső hatalom képviselőivel való kapcsolattartás a minimális érdekérvényesítés, reprezentáció érdekében. Ez elfogadható szintű román nyelvismeretet feltételez az egyéb készségeket megelőzően.

A tsz-vezetésnek fontossága azért hangsúlyos, mert lokálisan ő volt a legnagyobb munkáltató, munkaadó: 450-500 főt foglalkoztattak az idény-munkásokon kívül. Ez a csoport volt, aki a faluban élt és közvetlenül foglalkozott a földek művelésével a megváltozott körülmények között, azaz folytatta a paraszti munkát. Nem a saját földjén dolgozott, nem volt önálló döntéshelyzetben, mások által volt irányítva és a termelt javak nem képezték tulajdonát. A korábbi paraszt az erejét-idejét adta el a gazdaságnak.

Szervezet-szervezés

Amikor a tsz működéséről beszél, ismételten visszatérnek a következő mondatok: „(...) ilyen szervezés nem volt sehol se”, „Tehát ez a szervezési, ez a szervezési mód, ez nem volt”. A remetei szervezet hat önálló gazdálkodási egységre volt osztva. Ezeket középvezetők irányították és állandó versenyben voltak egymással. Kettő kivételével, ahol az utódokat, a bárányokat és borjakat nevelték, a többi mind vegyes farm volt. Az állattenyésztés így nem volt elválasztva a növény- és takarmány-termesztéstől. A

5 Közszájon forgott a rendszernek hét csodája, ami a humoron túl, komoly igazságtartalmat hordozott: (1) Mindenkinek volt munkája. (2) Bár mindenkinek volt munkája, senki nem csinált semmit. (3) Bár senki nem csinált semmit, a tervet 100% fölött teljesítettük. (4) Bár a tervet 100% fölött teljesítettük, mégsem lehetett kapni semmit. (5) Bár nem lehetett kapni semmit, mégis megvolt mindenkinek mindene. (6) Bár mindenkinek megvolt mindene, mégis mindenki lopott. (7) Bár mindenki lopott, mégse hiányzott semmi soha.

vezetőknek figyelniük kellett mindkét ágazat minőségére. „Mikor egy olyan volt, hogy jó perjes szalma, amit meg lehetett etetni, másnap, mikor azt felprésettek, másnap a farmer mind odatette, a fogatjait gyorsan esszerakta, az legyen úgy tárolva, hogy egyben takarmány volt. S tehát – olcsó takarmány volt ez”.

Évente nagy mennyiségű műtrágyát és mészport szereztek be, ennek is feltétele volt a kapcsolati háló működtetése, „(...) aki termelt, s utána járt, utána járt mindenfélinek, az kapott. Aki karba tett kézzel ült otthon, az nem kapott”. A részletek arról szólnak, hogy miképpen voltak érdekeltté téve a dolgozók a terv teljesítésében. A következő példákat emelem ki: a pásztorok egész évben tizennégy saját juhot tarthattak a gazdaság nyájában. Ezek minden jövedelme megillette őket, eladhatták a faluban hétfőn vagy csütörtökön. Ha Szent Péterig (június 29.) a tervbe foglalt (10 kg/fejős-tejelő juh, összesen 70 t volt központilag előírva) sajtot behozta, a legeltetési idény hátralévő részében, az őszlő⁶ kezdetéig (Kiasszony napja, szeptember 8.),⁷ „hatvan százaléka volt az övé, s negyven százaléka a tsz-é”. Elletéskor az iker bárányokért annyi jutalmat kapott a pásztor, hogy ne legyen érdeke elhazudni azok valós számát, így gyakran túllépték a 100 %-os termékenységi rátát. Ahol nem folyt tejtermelés „traktorszekció, egyes farm, tehát minden farmra vittek ordát úgy, hogy az ott való személyzet, hogyha hétfőn nem tudott bójönni, akkor tudjon venni ordát”. A pásztorok heti prémondát⁸ kaptak, ami két házi kenyeret, puliszkának való kukoricalisztet, sós szalonját jelentett.

Általános gyakorlat volt, hogy az időre teljesített terv jutalmául a dolgozók terményben kaptak prémiumot. Ezzel otthon állatot tarthattak saját felhasználásra, vagy ha azt leszerződtek, felvásárolta az állam, így jutott készpénzhez a termelő. Ebben a munkaformában nem csak a tsz-tagok, hanem a gyári munkások is be voltak vonva. A két réteg között feszültség volt, „(...) legtöbbet kézi nyúvésre adtuk ki, s aki kinyűtte, az kapott terményt. Tehát olyan volt, hogy veszekedtek, hogy minél nagyobb területet foglaljon le, mert adtunk szalmát, s gabonát, (...) a disznóknak, amiből tartsa. Árpa, búza, amennyi csak volt”.

6 Szeptember 29-én, Szent Mihály napjától a havasi legelőkről leköltöztek a zabtagra (a szántott területek erdőhöz közel eső része) a nyájakkal, ahol az első hó eséséig tartózkodtak. A juhok mellé berbécszet (apa állat) engedtek és nem fejték őket.

7 Ekkortól tilos volt a fejtés, mert a juhokat együtt őrizték a berbécszekkel, az elletés minőségére figyeltek. Az őszi legeltetés az első hőséig tartott.

8 Ételmiszer ellátmány.

A lent szállító fogatosokat annak minősége szerint javadalmazták „(...) úgy tudták, hogy centire, hogy melyik az első, melyik a másodosztály, melyik a harmadosztály. És azok már nyáron nézték, hogy hol magasabb a len (...)”. A brigádosok⁹ feladata volt az előnytelenebb ágazatok működésének biztosítása: „Tehát nem volt olyan – tegyük fel –, hogy silóhordók, mikor a siló elfogyott, kiestek. Ez nem változott. De összesen, hogyha felszámoljuk, hogy benn a fogatok, a farmon való fogatok, a tejet, aki behozta, sajtot, aki behozta, az összesen 120 fogat volt”. Az itt dolgozók körében „(...) nem volt ilyen, hogy a kollektívának ellensége lett volna valaki”. A forradalomkor is az „egyszerű emberek” körében „(...) mindenki úgy végezte a dolgát, mind azelőtt. Egyáltalán nem foglalkoztak”.

Területhasználat, amikor minden a miénk...

P. történetmesélése a tsz-ről is Remete örökös gondjával indul: „örökké evvel a nehézséggel küzdött, hogy nem volt havasa”, „nem volt, ahova elhelyezni az állatállományt”. A háztáji udvarokon kívül a község teljes mezőgazdasági területe a kollektíva használatában volt. Ide tartoztak az erdős kaszálók és legelők is.¹⁰ Folyamatosan igyekeztek irtással és földmunkákkal növelni a megművelt területeket, az erdők aljáig terjedtek a szántott felületek. „(...) ezért harcoltunk örökké, hogy nem a tömör erdőt vágtuk, csak ott, ahol összefüggő gyepszőnyeg volt, és gyéren volt benne, hogy minél nagyobb területet tudjunk – minél nagyobb területet nyerünk.” „(...) szinte fél voltunk menve az erdő alá, attól lefelé mindent felszántottunk”. A művelés alá vont területek termőképességét műtrágyázással és kert-fordítással (kosarztatással) növelték.¹¹ A juhészát (-kertet) három, a marhák kertjét (25 ár terület) hét naponta fordították külön fizetésért az ott dolgozók. Az összeget a főpásztor osztotta el a segédszemélyzet között. „Tehát ezekből sok, tizen hektárok jöttek ki falu szinten, mikor–ennyi esztenán... meg lett ganyézva”.

9 Csoportos.

10 Kivételt csak az a 250 ha terület képezett, amely a falu távoli részén azok között osztották ki, akiket végképp nem sikerült bekényszeríteni a tsz-be.

11 Külső határrészeket is béreltek Hargita megyén belül Borszéken, Tölgyesen, Bélborban. A szomszédos Maros megyében Tekén, Marosszentkirályon, a moldvai Szuceáva megyében Drăgoieasa-n. Ezek a helységek gyalogosan két-három napi járóföldre vannak Gyergyóremetétől.

Növénytermesztés, lehetetlen nem ismerve...¹²

A hegyek alatti frissen feltört területeket („volt az 700 ha”) lennel és vetett fűvel vetették be, mert „a vadak azt nem ették meg”. A len betakarítása után a „föld fekete volt, nem volt egy gyom sem”, a vetett fűvet kétszer kaszálták a bő csapadék és a kicsi műtrágyázás után, „az állatok úgy ették, hogy nyuvadtak meg tőle”. Egyik erőssége volt ez a kultúrnövény a helyi kollektívának, az „akkori időben az országos első voltunk lentermesztésben”, „a legtöbb len 11.000 kiló volt hektáronként”. Orosz és belga delegációk látogatták meg a gazdaságot, jutalmul „adtak vetőgépet, ami csak hat centis sortávolságra vetett, orosz gyártmányút”.

Az összegyűjtött terményt kazlakba,¹³ a község központjában tárolták télíg, amikor az Alfaluban működő lengyár átvette, kifizette. A vadkárok¹⁴ elkerülése céljával a felső mezőkön még árpat vetettek, azt sem szereti a vad. Nem így a pityókát (krumpli), a vetett fűvet, ami gyorsan keveredett herével az alpesi jellegű legelőkről természetes úton beporozva, továbbá a marha répát, édes répát, zabot, rozstot, repcét, amit az alsó mezőkön termelt a gazdaság. Kiváló eredményei jutalmaként műtrágyát és talajmeszet is kapott az egység, ami ezekre a földekre, kultúrákra lett kiszórva.

Másik oldalról a megtermelt áru átvételével az állam képviselői éltek vissza. Hiába mérték a terményt, abból évről-évre többet ütöttek le. Szemléletes iróniával érzékelteti: „Az utolsó év... annyi földet leüttek, hogy föld volt a burgonya között, hogyha az mind meglett volna, akkor most Ditróba nem lehetne

12 A tervutasításos gazdálkodás önmaga versenyképes voltát és a kapitalizmussal szembeni fölényét akarta bizonyítani. Meghonosított gyakorlata volt az öt éves terv, ami a tervezést, számvetést, ciklikusságot jelentett. A tervet kötelező volt igazoltan teljesíteni, de ehhez az elváráshoz a nemzetgazdaság nem tudott felnőni. Így a valós eredmények és a papíron lejelentett értékek egyre távolodtak egymástól (Boia 2011:129-130).

13 Téglalap alapú szabadtéri rakodó-, tároló hely, ami elérte a 25 m hosszúságot, 8 m magasságot. Felső harmada befele hajlik, teteje oromélben végződik.

14 A vadkárok járulékos veszteségek voltak, nem térítette meg az állam. „(...) annyira megtámadták (a szarvasok) akkor es, hogy: nem volt, amit csináljunk. Érés előtt két héttel gyorsan belé kellett tegyük a silókba, mert ha nem, tönkre tették volna (...)”, „(...) mikor a hatodik medve es felállt a zabbán, azt mondja (ellenőrző bizottság elnöke) – vigyetek vissza a szekerre (...)”, „a zabot (...) körülbelül a medveürülékbe nyolc kilométerre kaptunk meg (...) oda hátra (Mély-patakban)”.

átállítani egyáltalán, hogy kéne legyen... egy ötven tonnás vagon mind föld volt. Ez volt akkor es Bukarest”.

A termelés alá vont területeken „részbe” dolgoztak a falubeliek, olykor még a szomszéd falusiak is. „Aztán volt utoljára olyan is, hogy mi fel es szántattuk, be es ültettettük, s kiadtuk a pityókát. Viszont olyan időszak es volt, hogy kivállalták”.

A faluhoz közelebb eső területeken a szénát harmadában, a sarjút (második kaszálás) és a hegyi kaszálókat felesbe, a lenföldeket pénzért vagy takarmányért dolgozták meg. A „kivállalt” művelés terméshányos juttatással párosult, betakarítás után „(...) olyan es volt például két személynek a hét és fél tonnás kocsival hazaküldtük a pityókát”. A növénytermesztés elengedhetetlen tartozéka volt a műtrágya alkalmazása. Mai képzeletünket felülmúlja az a mennyiség, amiről P. beszél, „volt olyan év, amikor 126 vagonnal érkezett a ditrói vasútállomásra”.¹⁵

Búzából hektáronként 5.800, pityókából 23.500-38.000 kg „jött mérlegre”. A terv teljesítésében a szomszéd (Ditró, Maroshévíz) településeket is segítették, akik „azt gondolták, a pénz es az övék. De hát a pénz a miénk volt a pityókára”. Jövedelmező volt krumpli vetőmagtermesztéssel és fűmagaratással foglalkozni. A szakismereten túl utóbbi esetében, aminek 18-20 kg volt a hektáronkénti hozama, a faáruval cserélt heremaggal keverve találtak piacot, „a kettőből csináltunk egyet, s akkor így el tudtuk adni a fűmagot es”.

Állattenyésztés

Akkora volt az állatállomány, nem volt ahova elhelyezni a nyári esztenázások¹⁶ idején. Ilyenkor „(...) egészséges volt az állatoknak es, hogy nem feküdt belé a trágyába, s a tögytisztaság, mindenféle” – ez mind hozzájárult ahhoz, hogy a kosaraztatás legyen folytonoson. A borjakat bent tartották a hagyományos istállókban, patakra nyúló kerti kifutóval. A jó takarmány mellé hadd legyen állandó friss víz, az

15 Az intenzív tájhasználat, termeléssel a szocialista mezőgazdaság a természet legyőzésére törekedett, hibridizálásával átfőrmálta a tájat, a növényi kultúrát, állatfajokat (Boia 2011:171).

16 Nyári ideiglenes szálláshely, hegyi legelő, ahová kiköltöztek az állatokkal a pásztorok. Számukra munkahely, ahonnan legfeljebb hetente tértek haza az anyagazdaságba. A juhokat, szarvasmarhákat legeltették, fejték. A tejet vagy leadják naponta a tejporgyár gyűjtőközpontjába, vagy maguk dolgozzák fel sajtnak, ordának (édestúró), írónak (savanyított tej). Harmincöt esztenát létesítettek a tsz berkeiben évente.

abrakba pedig adagolták a kirázott kubai zsákokból a maradék cukrot. „Két megyéből jöttek tapasztalat cserére, megnézni a növendék állományt”. Az eredmény nem maradt el: „N. Cs. volt a farmer. Az mindent beléadott, az mindent beléadott! Hát, harminc-kilenc literes tehények voltak”.

Olyan kondícióban tartották a fejős tehéneket, hogy azok „(...) nem csak akkor fedeztek, mikor tavasszal kikerültek a zöldre, s kezdtek mozogni, hanem folyamatosan”, így nem ingadozott a tejtermelés mennyisége (18.600 liter naponta falu szinten a maximum), a tejporgyár ezt értékelte, mindig adott „desó¹⁷ tejport a borjaknak” és emelt áron fizette a tejet, 1.80 lej helyett 2.20-ért.

A fajtisza apaállatért, melynek „mindenféle papírjai megvoltak, 24.000 lejt kaptunk. Nagybányára adtuk el”. Máskor, a saját nevelésű, 1300 kg-os bikával kiállítást nyertek Székelykeresztúron, a mezőgazdasági miniszter jelenlétében. „S aztán nem es adták vissza, csak már húsul, amikor már előregedett, de a kiállítás nagydíját nyerte meg”.

A szárazság miatt, három napos gyalogúttal Tekébe hajtották lábón a juhállomány egy részét, „(...) de a juhállomány olyan volt, hogy nem volt olyan, hogy a pásztor felvegye a hátára, egyáltalán”. Éves ellési aránya a juhoknak 112% volt az ikerbárányoktól. Tizenhárom kg-os súllyal vette át őket a hízlalda. A pásztorok abban voltak érdekeltek, hogy mihamarabb túladjanak rajtuk, mert akkor kezdhették fejni a juhokat, hamarabb teljesíthették a tervet. A sajton és bárányon túl 3 kg gyapjút kellett leadniuk egy juh után évente, miközben napi 5-8 g súlygyarapodással számolhattak. 13 lej volt az egységára. Összegezve 6-7.000 db. volt a juhok száma, szarvasmarha 3.300, amiből 1.200-1250 volt fejős, lóféle 600-nál is több.

Gépállomás

1962-ben 7 traktorral indul a gazdaság, két év elteltével 24 traktor, arató-, cséplőgépe volt, „tebát ez egy olyan rohamos fejlődés volt”. A tsz mellett önálló gazdálkodási egységként működő mezőgazdasági gépállomáson 49 traktor, ezekhez tartozó talajjavító szerszámok, pótkocsik, kaszáló- és arató-cséplő gépekkel rendelkezett. Az itt dolgozó személyek mind alkalmazva voltak. Az egység vezetője a főmérnökkel közösen alakította ki a heti-napi munkaprogramot. Az elvégzett munkát a tsz hó végén kifizette.

17 Román szó, jelentése hulladék. Itt a berendezések takarítása utáni tejpormaradék.

Melléküzem

A tsz központi székhelyén, egy kuláklisára tett családtól kisajátított területen rendezkedett be. Itt volt, a központi irodák mellett, a három szintes nagy raktár, az állatorvosi rendelő, mészárszék, gatter, műhelyek, sütőde, „(...) volt ács csoport, köművescsoport, akkor – a bennvaló – kovács, kerekes, asztalos, autószerelő, minden.¹⁸ Ezek mind megvoltak. Rendelkeztünk egy pékséggel, ami nagyon jól ment, nagyon olcsón¹⁹ működtettük”.

Ezen a munkaponton dolgozták fel a legelő területekről kitermelt fát, amit részben saját építkezéseihez használt a gazdaság. Az előállított félkészterméket, deszkát, lécet eladta vagy terményre, vetőmagra, kész árura (fedőanyag, hullámpala)²⁰ cserélte az ország más, pl. Bihar megyei (Élesd, Berettyószéplak) térszeivel: „(...) mi adtuk nekik a deszkát, ők adták nekünk a palát, pénzügyileg egyenlítettünk”. Munkaerőt is igényeltek ezekre a helyekre, akik gazdasági létesítményeket, szolgálati lakásokat építettek a leszállított anyagból.

Kisebb arányban készterméket gyártott „(...) elkezdve exportra az IKEA cégnek es, parkdíz ládákat, kecskéket, favágó kecskéket. Hát modern, olyan favágó kecskéek voltak. Akkor volt egy impregnáló gépünk úgy, hogy korhadás ellen négy légkörrel belényomta azokat a sókat, ami meggátolja a korhadást. Utána viszont kiszippantotta a vizet, csak azok a sók maradtak a rostokban”. A szamosújvári szövetségnek cipőtalpat készítették, akik az Egyesült Államokba exportálták. „Nekik az tetszett, hogy minél nagyobb bog legyen, tehát a fa, az eredeti formában, nagy bogokat,²¹ azt szerették”. „Volt nekünk itt még seprűnyél csináló gép is. Seprűnyeletek csináltunk, leveles fából, s na”. Olyan bizalmi kapcsolatot ápoltak ezekkel az egységekkel, hogy „pénzért előre is kifizettek egy-két vagon, nem számított”.

A melléküzem gépparkja fokozatosan bővült nagy teljesítményű betonkavaróval, traktorral, pótkocsival, teherautóval, rakodó-markolóval stb.

18 „Éppen koporsót nem csináltunk, s nem temettettünk. (nevet) Ha nem azt a pap csinálta. (nevet)”

19 Az örök voltak a pékség tüzelői, a tüzelőanyagot a fagegmunkálás-hulladék anyaga adta. A megtermelt vagy cserélt búzát a községi hengermalomban őrlötte meg a tsz.

20 Azbeszt lemez, kedvelt, gazdaságosnak tartott tetőhéjzat, aminek anyagáról kiderült, hogy akár rákkeltő hatása is van az előregedett felületek kopása során.

21 Ilyen minőségű anyaggal bőven rendelkezett az üzem, mert a nyersanyagot nem az erdő-alap szál-erdejéből, hanem a legelők bogos fenyőfáiból termelte.

Modernizálták a kovácsfűvőt is, pedig az ott dolgozók idegenkedtek tőle, és „mikor a három hete volt, elvették az áramot, kovácsok künn álltak a kapuba. Kérdeztem, mért állnak? – Hát azt mondták, a régi fűjtatóval már nem dolgoznak”. A gattert saját munkásokkal rakták össze és működtették, „(...) tizenhat köbmétert vágunk napjára (...) Minden évben, mivelhogy saját téglavetéssel es foglalkoztunk, minden évben egy istállót, egy szénatartót, két szénatartót, azt örökké felépítettünk”.

Pénzügyi manőverek

Amikor átvették a gazdaság irányítását első évben „(...) zéró, nullával – a többi éveket végig, mind jövedelemmel zártuk. Legnagy jövedelem, az hétmillió lej volt, egy évben”. A központilag megszabott tervet, ha teljesítették „(...) minden ilyen termékre például – tejre, búzára, mindenre, amikor meghaladtunk egy bizonyos mennyiséget, hogy ennyi tonnát leadtunk, arra az államtól kaptunk prémiumot”, „(...) öt százalékos tiszta jövedelemnél, az elég nagy pénz volt, felment olyan hárommillió, hárommillió háromszáz lejre”. A tsz éves pénzforgalma 36 millió lej volt.

Ilyen körülmények között kölcsönt tudtak adni a szomszéd falu gazdaságának, akik nem tudták a tagságukat kifizetni év végén, az állataik pusztultak el az éhségtől. Előre tudtak műtrágyát vásárolni a vásárhelyi gyártól.²² Magpityóka termesztésre vállalkoztak, mert három lejt fizettek az így termelt krumpliért, amikor 0,60-0,80 lej volt a normál felvásárlási ára. A vetőmag tárolására a vásárhelyi cukorgyárból kilóra vásároltak zsákot, nyolc lejért kaptak kettőt, amit darabonkénti hivatalos áron harmincöt lejért adtak tovább.²³

Munkaviszonyok

A tsz-ben dolgozó mezőgazdasági munkások munkakönyves alkalmazása központilag tiltva volt, őket normanapra számolták el. Az irodai személyzetnek és a toborzott szakmunkásoknak volt biztosítva a munkakönyves állás. Ez nem csak a belső

22 Ahhoz, hogy ez zökkenőmentesen és gyorsan, biztonságosan történjen, két ugyanolyan táska volt forgalomban, melyeket kicseréltek a delegátusok a szerződéskötéskor. A Remetéről vitt táska nem volt üres.

23 „Aztán, mikor megtudták, akkor azt mondtuk, hogy ne, adunk ezer zsákot, s hallgassatok. S aztán elment, a két vagon zsák. Úgyhogy... (nevet)”.

hierarchiát tükrözötte, hanem nagyobb anyagi megbecsülést, magasabb fokú szociális biztonságot is jelentett. „(...) ugye akkor nem volt ez, hogy hetven, nyolcvan napot kellett dolgozni ezért, hogy az év legyen meg, mert téli időszakban nem volt. S ez volt a kötelező normanap, és hogyha ezeket megcsinálta, akkor már kapott a tizenöt ár, valamikor a huszonöt ár személyparcellát. Amit tudott használni ő, személyparcellát. De legtöbbet mind szántóba”.

Általános gyakorlat volt, hogy ezek a területek az emberek csúrkertjei voltak. Azért, hogy ezt ne adják oda másnak, ez mindig kéznél lévő zsaroló potenciál volt a brigádosok eszköztárában, a gyárban dolgozók is teljesítették az éves normát. Délután, hétvégén, szabadság alatt személyesen vagy a család valamely szabadabb tagja által ledolgozva.

Az így érintett tagság nyugdíjba menésekor szembesül a további hátránnyal, mert munkaidő régiségének nyilvántartása esetleges, pontatlan. Pedig P. emlékezetében „(...) nem volt olyan, hogy... hogy valakinek ne legyen meg az ideje. Mert örökké, mikor a hónapot ledolgozták, kifizették, akkor volt SMI-fisa, s a SMI-fisára²⁴ mindenkinek fel volt vezetve, s ezek örökké fel lettek vezetve”.

Szakismeret, tudás

Ahogy már említettem, a családi parasztgazdaságban, gyerekkorában elsajátította azokat az alapvető ismereteket, melyekkel boldogulhatott volna az életben. Erre építette a formális keretek között szerzett elméleti szakismeretét, majd az új gazdálkodási körülmények gyakorlatai, lehetőségei tágitották tudását. A román nyelv és a helyismerete, a papírmunkában való eligazodás, kommunikációs-, vezetői készségei, munkabírása alapul szolgáltak szakmai életútjának. „Viszont mű örökké mentünk, s azt adtuk le a megyénél, s visszakaptuk azt a pénzt” – a megfelelően elvégzett és lepapírozott talajjavítási munkákat, a tsz-nek utólagos elszámolással, megtérítette az állam.

A tsz gazdálkodásából kiemeli az éves, havi, heti tervezést, valamint a szakszerű, talajminta vétellel, pedológiai elemzéssel megalapozott vetésforgót. „Komoly agronómiai térkép volt csinálva (...) ment egy méterrel be egészen lépcsőzetesen. S minden tíz centiből vette, s úgy vitte Brassóba”. Az eredmény pedig mutatta, „oda nem kellett talajmeszet tenni, ott a trágya válaszolt”.

24 Román nyelvű betűszó, személyi munka nyilvántartó lap.

A szaktudáson túl kísérletező, vállalkozói kedvről beszél, hogy a főmérnökkel egyetértésben, az ő irányításával magtermelő minősítést szereznek krumpli fajtákra. Ez nagyobb odafigyelést, külföldi kapcsolatot, jobb értékesítési lehetőséget jelentett. „Globodera rostochiensis” kártevőtől védtek a termést. A felső vezetésnek, akik a falu központjában, egy helyen mérték a csapadékot, nem mondták meg, hogy az erdő alatt 187 literrel nagyobb az éves mennyiség.

A tsz szétlopása (dekollektíválás)

P. történetében a kollektívát „szabályosan ellop-ták” a rendszerváltás után azok vezetésével, „akik utánam odaálltak”. Erre lehetőség volt, mert „(...) nem foglalkoztak, hogy a Tsz vagyon, az össze volt adva közös megművelésre. Tehát nem az államé volt”. Hátránnyá vált a gazdaság jó anyagi helyzete: „S mi például, ahogy mi voltunk, hogy a remetei Tsz-nek egy lej adóssága nem volt, tehát nem volt adósságunk. Más helyt, ahol volt, hogy az istállók megvannak – hát, azok azért vannak meg, mert az államnak beadták. Ennyi pénzt helyett az államé. S azt őriztették”.

Remetén hiábavalónak bizonyult minden örzésre, „duplaörségre” tett próbálkozás. A falu nagy tekintélyű papját²⁵ is elzavarták, hozzá is ütöttek, gyújtogatással fenyegetőztek, akik „szemet, deszkát, hámoskat lovasból, csapágyakat ölszámra, harmincöt tehenet egyszerre, juhokat turmában,²⁶ szénát szekerektől, utoljára a fűmagot, azt se tudták, hogy miféle” következmények nélkül elvittek. „Lehetett volna egyformán elosztani, vagy falurészenként egy társulást csinálni” – de a papnak, aki ezt emlegette is azt mondták „Maga menjen haza, menjen ki, ott prédikáljon. Maga ne foglalkozzon evvel. Nem volt ő se – másképp mit csináljunk?” A következményeket, a mezőgazdaság jelen állapotát így jellemezte: „Akkor-akkor, amit a mezőgépezés, aki a tehénnek odaadta az abrakot, amennyit azok elloptak, most annyit nem termel a falu. Volt, amiből”.

A kommunista rendszer utolsó éveiben a falusi családok csak saját tartásból tudták fedezni hússzükségletüket. Az elsajátított állatokból többet levágtak. P. a következőképpen értékelte:

25 „Orbán plebános úrhoz kimentünk oda (plébániára). S mondom: Plebános úr, magának most akkora szava van, mint száznak. S jöjjön, álljon ki”.

26 Juhnyáj.

„A bornyúbúst²⁷ es meg lehet enni. Meg lehet azt a luxust adni. De viszont két év múlva azt, amit levág, az se tejet nem adott, se nem borjút. Ez ilyen”.

Vezetők az új rendben

Az elmondottakból érzékelhető, hogy a tsz elnöke, aki párthű bizalmi kellett legyen, számottevő erőforrással, hatalmi befolyással rendelkezett. Nem csupán a tsz javai álltak rendelkezésére, melyeket habitusától függően használhatott, hanem munkahelyek létrehozására-betöltésére és az élelmiszerellátásra is befolyással volt. A további helyi intézmények vezetői is keresték ismeretségét, barátságát, jó kapcsolatot áptak vele. Az iskolaigazgatók, tanárok, az orvosok, a rendőrök, a kultúrház-sportélet vezetője, a szövetkezet elnöke, a helyi papság és a párttitkár is érdekelt volt ebben, akkor is, ha egyébként magukban nem ismerték el a személyét.

A tsz volt az iskola, a kultúr- és sportélet egyik támogatója. (A másik a tejporgyár volt). Ez kevésbé pénzben történt, inkább munkaerő, faanyag, szállítás, étkeztetés formájában „intézték”. Majdhogynem anekdotákba illő történeteket mesél ezekről a kapcsolatokról. Ilyen például az őszi pityókaszedés alkalmával egyik tanár megjegyzése: „Elnök elvtárs! Bár nekünk egy pár cipőt nem vesznek, hogy itt jövőnk, s szaggassuk a cipőkört, satöbbi?” Érkezett válasz: „Tanár úr!²⁸ Maguk, mikor szervezték, akkor mit mondtak, hogy ki veszi a cipőt? Mert nekünk ilyen nem mondtak, hogy a tanároknak vegyünk cipőt”.

Egy másik történetben megvetéssel elítélte azt a magyar vezetőt, aki nem tudta, nem akarta megmenteni a gázolaj-lopáson ért öccsét a törvényszéki eljárástól. Ezért ő egy román rendőrtől kért segítséget. „Menj, inkább részegedj meg – azt mondja. Fel leszel függesztve. Menj részegedj meg, menj, s végezzed a dolgodot. Aztán ő ment, s elintézte – gáttá, el volt intézve”.²⁹

P. nem mert a tartótisztjének válaszolni, amikor a gyapjú termelésről érdeklődött és nem volt türelme végig hallgatni a magyarázatot: „(...) mondtam

én neki, hogy ne, ennyit nő, ennyi a súlygyarapodás, s akkor grammra, s mennyit enni kell adni, s azt mondja – egy kosztümöt megveszel mindjárt.” Másik alkalommal a terv nem-teljesítéséről és a kenyéradag csökkentéséről beszélt, de „(...) vissza heába szóltál, mert nem tudtad, hogy ezt miért mondja”.

Ezzel a securitate³⁰ parancsnokkal történt a farmon tett látogatásakor, akinek „soha vissza nem mertem szólani, mert nem tudtam, hogy provokál, vagy mit mond”, az egyik idénymunkás, aki az épülő bukaresti Nemzeti Könyvtárnál dolgozott, utólagos félkatonai szolgálaton (concepra) és szabadságát munkával töltötte a farmon, ismeretlenül megmondta az igazat: „Mi az, hogy az idén befejezik? Az elejét esetleg a díszfelvonulásra. Húsz év múlva sem kész az”.³¹ A kor viszonyai között az ilyen ártatlan megjegyzéseknek is lehettek következményei.

Azonban volt autoritása a lopáson ért traktoristával helyben elintézni a megbüntetését: „Na, mondom – figyelj ide! Menj oda a farmra, térjél három remorka (pótkocsi) pityókát az állomáson, s menj vissza. S ha valaki megállít, akkor mondd, hogy azt mondtam, kell hármat térjél, menj”.

Kirívó eset volt, nevetve meséli, amikor a Dél-Romániából Remetére kihelyezett rendőrpáncsnok, aki egyébként semmiért nem akart fizetni, egy vasúti kocsira való árut szedett össze a helyi szövetkezettől és lakosságtól, amit vonatra pakolt és haza indult vele. Visszahozták a vagon tétlenül, de hiába leltározták fel, nem hiányzott senkinek semmije, pedig „komplett faanyag volt, bútor, kasza, kapa, mindenféle”.

A remetei „hamar el tud változni, pásztorból gyorsan lesz ács vagy köműves, de jó szakember”, „amelyik a szitán keresztül esett, megmarad, ahol megfizetik”. Összetartóak, „ahol egy van, oda visznek remeteit, érti-e? Még viszen”.

A ditróiak irigyek, a szárhegyiek csak raktárban szerettek dolgozni, „(...) hétfőn a vonatra Szárhegyen a csákánnyal egy ült fel. Remetén, ott megtámadták a vagon. Kevesebb Ditróból, de Szárhegyről csak egy, a Len családból”. Az alfalviak nem irigyek, de lusták, „nem adnak magukra”.³² „A csomafalviak

27 Büntetés terhe alatt tilos volt Ceaușescu Romániájában házilag borjút vágni.

28 Helyi születésű tanár volt a kérdező, akiről köztudott volt, hogy nem csupán agitált a kollektíva szervezések, de később jelentéseket írt a kollegákról. Kérdése provokáció is lehetett.

29 Ennek az esetnek a megoldását románul mondta el: „Da nu ești obligat să ții caziera (în casă). Dacă de o sută de ori te întrebă, de o sută de ori să spui!”

30 Hírhedt titkosszolgálata az ország vezetőjének.

31 „Ce: să termine?! Numai fațada pentru defilare. Nici după douăzeci de ani nu se termină acela”.

32 „Mert úgy a kalapot, ahogy megvette, s úgy, ahogy volt az a kalap a boltba feltéve, azt úgy feltette, s a kalap a fejibe úgy szakadt el. (nevet)”, „Az nyáron annyit csinált, hogy a kiengedte a posztónadrágot a bakancsra, s avval együtt annyit, amit levegőzött... cájknadrágot nem vett”.

annyira élelmesek, hogy egymást is becsapják,³³ jól kereskednek, de nincs jó állapotuk. Az újfalviak, kilyénfalviak 'intelligensebb' emberek.

Sorok közötti olvasat

Kétélyek nélküli meggyőződéssel találkoztam, ahol interjúalanyom az általa vezetett, kiforrott szervezet működésének olyan szakaszát mutatta be, szubjektívizmusát nem palástolva, émikusz nézőpontból, amikor az már a helyi társadalomba szervesülve létezett. Nyugvópontonra jutott már a tér-idő kontextus, melyben az elvesztett tulajdon okozta sérelmek, az átrendezett társadalmi kapcsolatok neuralgikus köröknek számítottak. P. modernizációs szemléltmóddal közelít a történetekhez, narrációjának sajátossága: „Az autobiografikus beszédmód stratégiái az őszinteség, a kibeszélés és az elhallgatás, az eseményeknek az egyén perspektívájából történő megjelenítése, a koherenciára való törekvés, az érdekességre való törekvés, az emlékezés egyéni habitusa, a narratív identitás gyakorlása, a pozitív énkép, a státus- és presztízstörténetek közvetítésének szándéka, a múlttal, az intézményekkel és a kortársakkal szembeni sztereotípiák és előítéletek igénybe vétele, az előnyös társadalmi beágyazás vagy a másoktól való elhatárolódás szándéka” (Keszeg 2014:101). Az ő életvilágát is zavarja a merev rendszer, a kis mozgástér, a kitörés lehetetlensége, azonban megelégszik az alkalmi kilépések elégtelével, a hierarchikus függőségekkel, a hatalom-társadalom alkufolyamataival. Ismeri a kisérték falvainak szereplőit: csavaros észjárás, lavírozás, humor mint túlélési technikák általánosan hordozzák a napok örömeit, sikereit. Számára egyértelmű, hogy mind közül legkiválóbb a remetei ember, aki életrevalóbb mindenkinél. Részesese, olykor (fő)szereplője a helyileg teremtett sajátos társadalmi gyakorlatoknak. Legtöbbet emlegetett munkatársai a pásztorok, akik aluliskolázottságuk ellenére a falusi tsz kulcsemberei, személyük jelzi a társadalmi viszonyok, a rétegződés átalakulását.

A munkahelyi kapcsolatokat bonyolult vertikális és horizontális kölcsönviszonyok kísérték, melynek eredményeként a nem egységes társadalmi

termék sokféle árnyalatúvá lett.³⁴ Közöttük ott van a polgári „szín” is, melyhez P., helyi vezetőként és mintaadóként ténylegesen hozzá tudott járulni, alakítani azon annak ellenére, hogy a rendszer nem csupán az ideológiai lojalitást várta el tőle, hanem magatartási mintázataiban való megjelenítését is annak.

Az életút állomásaiban, melyet a rendszer strukturálisan paraszttalanított, a plurális habitus jellegzetességeivel találkozunk: helyzetfüggő megnyilatkozásai a modern civilizálódás jegyeit mutatják, ha „vezető réteggel” érintkezik, egyébként pedig „józan paraszt”, aki eredményesen irányítja a mezőgazdaságban dolgozókat. Státuszából fakadóan egyedi módon illeszkedik P. életvezetése a polgárosodás feltárt lokális folyamatába, csupán időszakosan. Beszélgetőtársam életvezetése a dekollektivizálás és a nyugdíjazása után hasonló módon hajlik vissza, immár megfogyott erejében, a gyökerekhez, mint korcsoportjához.

A tsz-ben dolgozók nyertesei voltak a tulajdonviszonyok változásának, a társadalmi státuszuk önmagukhoz képest megemelkedett, paraszti identitásuk átalakult az intézményesített kommunista gazdaság keretei között, de az új rendszerben is ott kívánták folytatni a gazdálkodást, ahol gyerekkorukban abbahagyták. P. életpályájának elemzése közelebb vitt a tsz-el kapcsolatos előítéletek és a róla szóló interjúim megértéséhez, valamint közelebb vitt a szocialista múlt, az ipari mezőgazdaságban dolgozók körülményeinek, mentalitásainak, életvitelének feltáráshoz.

Felhasznált szakirodalom

- Boia, Lucian 2011 *Mitologia științifică a comunismului*. Editura Humanitas, București.
- Constantinescu, Nicolae N. 1981 Muncitorul productiv colectiv în lumina primei revoluții industriale și a celei științifice tehnice contemporane. In *Revoluțiile industriale în istoria societății. Lucrările sesiunii științifice din 30 ianuarie 1981*. Editura Politică, București, 125-136.

33 *„Az a sapkát azért csinálták magasabbra elől örökké, s úgy teszik fel, csak tessék megnézni – egymást ne csapják bé, mert tudják, hogy csomafali – vásárba... (nevet) Mert másképpen, ha nem, csapná be (nevet)”.*

34 Lucian Boia a termelési feladatok, munkahelyi eredmények, terv teljesítések megjelenését a magánbeszélgetésekben a szocialista gazdálkodás „erotizmusának” nevezte. A korszak vége fele a szekuritáté ezekről is tudni akart, jelentést készített (Boia 2011:124).

- Griffin, Em 2001 *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Harmat Kiadó, Budapest.
- Keszeg Vilmos 2001 *Palástban. Lelkészek szórványban*. Marosvásárhely. Mentor Kiadó.
- Keszeg Vilmos 2005 Előszó. In *Specialisták. Életpályák és élettörténetek I–II*. Szerk. Keszeg Vilmos. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 7-30.
- Keszeg Vilmos 2014 Az országépítés motívumai mérnökök autobiografikus narratívumaiban. In *Emlék, Emlékezet, Életút*. Szerk. Deáky Zita – Smid Bernadett. ELTE BTK Néprajzi Intézet, Budapest, 92-104.
- Mohay Tamás 2000 Egyének és életutak. In *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. (főszerk. Paládi-Kovács Attila). Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 760-790.